

Bezsenyi Tamás

A SZERVEZETT BÜNNÖZÉSRE RÁSZERVEZETT A MÉDIA – avagy mi történik, amikor a magyar alvilág prominensei megszólalnak

„A sajtó, meg a rádió meg a televízió a hangszóróját már rojtosra dumálja [...] csak az információ nem jut el a dolgozók széles-szűk rétegéhez [...] az információ, én ismerem, a lépcsőn nem megy fel. Az információ az olyan, sőt, kicsit rosszabb napja van, le se jön.” A fenti mondatokat Hofi Géza mondta „Még mindig aktuális” című előadásában, ahol „újságárusként” figurázta ki a korabeli média helyzetét.¹ Az információ lustaságáról szóló Hofi-gondolat magában rejti a kérdést, vajon a szocialista időszakbeli magyar média miként tájékoztatott arról, ami hivatalosan nem is létezett, illetve hogyan viszonyult ahhoz, amikor ennek ellentmondó tényekre derült fény. E dolgozatban ilyen tabut vizsgálok a médiamegjelenések alapján: hogyan történt, amikor az 1980-as évek elején a szervezett bűnözéssel kapcsolatos információk „kénytelenek voltak lejönni”? Miként mutatták be a korabeli médiatermékek a szervezett bűnözést, amelynek az igazságszolgáltatás felső vezetői még az elnevezését is kerülték? Milyen fórumokat és hogyan használtak ennek a tabunak az értelmezéséhez?

A bűnözés létezésével ellentmondott az államszocializmusnak. A témában klasszikusnak számító szöveg szerzője Engels, aki az első elberfeldi beszédében leszögezte, hogy a világban társadalmi háború dúl, ahol mindenki ellensége a másik embernek. A probléma kezelésére a kapitalista társadalmak kialakították a maguk igazságszolgáltatási rendszerét, viszont a szocialista rendszer a társadalmi életnek nem csupán az individuális aspektusait, hanem minden problémájával együtt magát a társadalmi életet vonja felügyelete alá. Engels azt tapasztalta, hogy a személy elleni bűnelkövetések csökkenésével a tulajdon elleni bűncselekmények száma gyarapodott. Ez a *violence au vol* alaptételét (Spiereburg 2001) magában foglaló gondolat ugyanis Engelst arra vezette, hogy kijelentse: a szocializmus fejszójét a bűnözés gyökerébe vágja. Ha ugyanis mindenki megkapja azt, amire szüksége van, a vagyon elleni bűncselekményeket elkövetők önszántukból felhagynak tevékenységükkel. A kapitalista világban hasznos módon, az osztályellentétekből fakadóan a vagyon elleni bűncselekmények száma nő, ami a proletárforradalom kitörését közelebb hozza, a bűnözés döntő része pedig meg fog szűnni a kommunizmusba való átmenet során (Engels & Marx [1845] 1975).

Hekus Dönci kitalált igazolványa és a létező magyar alvilág

A második világháború után, az 1948-as politikai fordulatot megelőzően az államhatalom számára komoly problémát jelentett a vagyon elleni bűncselekmények kommunikációja. A rablásokat elkövető bűnözői csoportokat a média politikailag értelmezhető attribútumokkal próbálta felruházni anélkül, hogy a vagyon ellen elkövetett bűncselekményekről beszámolt volna. A magyar Filmhíradó 1947 decemberében Mészáros István, alias Hekus Dönci, a hírhedt bűnöző kivégzéséről az alábbiakat közvetítette:

„Az Ügyészség Markó utcai székházában összeült a rögtönítélő bíróság, hogy ítélkezzen az elvetemült gengszter, Mészáros István, alvilági nevén Hekus Dönci felett. Törött lábbal áll bírái előtt a többször szökött gyilkos, akit a rendőrség átadott kihallgatásra az

¹ Hofi Géza: Még mindig aktuális. Magyar Televízió (1976), <http://www.youtube.com/watch?v=aaUP9EABoQk> (utolsó letöltés: 2015. XI. 11).

ügyészségnek, de a fegyőrök szeme láttára ismét megszökött az őt kihallgató ügyész szobájából. Demokratikus rendőrségünk páratlan gyorsasággal ismét elfogta, és bírái elé állította. Bevonul a bíróság, hogy ítéletet hirdessen a volt fegyveres nyilas, csendőrnymozó, a fasiszta időben »M 32« fedőnév alatt kémelhárító, Csaba utcai rendőrgyilkos, a Párizsi áruházi kéjgyilkos felett. A bíróság asztalán fekszenek a bűnjelek. Ő nem adott kegyelmet Hardicsai Erzsébetnek, akinek fejét 27 téglacsapással roncsolta szét, és gondolkodás nélkül lelőtte a hivatását teljesítő rend őrét is.”²

A kékcédulás választások után megalakuló Baloldali Blokk kormánya, illetve a létrejövő kommunista államhatalom számára az egyik első, ha nem a legelső közellenség Hekus Dönci volt. Az eredetileg fodrásznak tanult, de polgári foglalkozását bűnelkövető életmódja miatt feladó Mészáros Istvánt a rendőrök régóta próbálták elkapni. A tárgyalásáról és a kivégzéséről szóló képkockák alatt hallható, fent idézett szöveg lényegében egyetlen tény mellőzött a bűnelkövető pályafutásából: a Hekus Dönci által elkövetett bűncselekmények mindegyike rablás volt; végül azért ölt meg egy rendőrt, mert a lebukást akarta elkerülni (Peterdi 1984).

A Filmhíradó szövegéből megtudjuk, hogy olyan elvetemült gengszterről van szó, aki azonnal a rögtönítélő bíróság elé került. A hatóságoknak talán még kapóra is jött törött lába, így nem tudott ismét megszökni. A híradós szöveg kiemeli, hogy a szökések ellenére „demokratikus rendőrségünk páratlan gyorsasággal” újra elfogta, a szökés veszélye miatt az ügyészség is csak a bíróságon találkozott vele. A híradó konkrét bűncselekményeinek tételes ismertetése helyett a kivégzésére váró férfi széleskörű foglalkozási palettáját vázolta fel. A „fasiszta” gyilkos minősítést a beszámoló azzal súlyosbította, hogy tudósította a publikumot: Dönci kémelhárítóként, sőt – ami ennél is szörnyűbb – csendőrnymozóként tevékenykedett.

Ezekről az állásairól, viselt dolgairól semmilyen információval nem rendelkezünk, a források mindezt nem támasztják alá. Feltehetően rágalmakról van szó. A kommunista propaganda alkalmas negatív hőst talált az elvetemült bűnözőben, akit egyben politikai ellenféllé formált. A rá aggatott utolsó két jelző mögött konkrét események állnak. „Csaba utcai rendőrgyilkos”-sá avanszált, mikor az említett utcában történő rablás idején egy rendőr fel akarta tartóztatni. A „Párizsi áruházi kéjgyilkos” titulust úgy szerezte, hogy egy nővel az áruház alagsorában folytatott szexuális aktust. A hölgy túlságosan hangos volt, a szökésben lévő bűnöző félt, hogy a közelben tartózkodó gépész meghallja őket. Egy téglával fejbe verte alkalmi partnerét, és elmenekült. Órákkal később, amikor a helyszínelés javában zajlott az időközben életét veszített nő miatt, egy Horváth Ödön névre kiállított igazolvánnyal visszasétált a tetthelyre, és elhozta a rá nézve terhelő bizonyítékokat.³ Ezek a korábbi rablásaiból még nála maradt, orgazdának el nem adott értékek voltak. Érdekes módon a híradó szövege csak azt felejtette ki, hogy a Dönci számos betörést követett el, műszerbolttól kezdve patikán át egészen kereskedőig különböző helyeket és embereket rabolt ki.

Az általa használt igazolvány, amelyet az Üllői úti stadion egyik öltözőjében a Ferencváros csatárának nadrágjából lopott el, a Párizsi áruháznál szolgálatot teljesítő rendőröknek rendőrigazolványnak tűnt, így vált Hekus Döncivé Mészáros István rabló. Ez a becenév egyben fel is mentette a figyelmetlen rendőröket saját tévedésük alól. Legalábbis addig, amíg Peterdi Pál (1984) ki nem nyomozta az igazságot. Igazolványokkal feltehetően már korábban is visszaélt, így elképzelhető, hogy korábban kémelhárítónak vagy csendőrnek adta ki magát. Érdemes Peterdi Pál szövegét a klasszikus, hármasszemponrendszer (szöveg, szövegkontextus, társadalmi kontextus) szerint is elemezni (Vella 2010). Az oknyomozó újságcikk szövege főként az igazolvány eredetére fókuszált. A szövegkontextusban már felfedezhető a fasiszmasra utaló vád vagy gyanú, mivel az újságíró szerint „deklasszált, garázda, sőt fasiszta elemek bújtak meg a B-középen, ellenséges politikai tüntetések keserítették el az igazi szurkolókat” (Peterdi 1984: 2). Ezzel a mondattal az újságíró megteremtette a lehetőséget arra, hogy az olvasói asszociáció egy elvetemült gazembert képzeljen a lelátókra, anélkül, hogy a kollektív bűnösség és felelősség ódiáját venné magára az egész szurkolótábor elítélésével. Még egy MLSZ-határozatot is beidéz a cikkében, amely szerint a tüntetések, a rendezavarások – amelyek nyilván

2 Filmhíradó, 1947. november, internetes elérhetőség: <http://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=6568> (utolsó letöltés: 2015. XI. 11.).

3 Díjbirkózó az áruházi kéjgyilkos. *Szabad Szó*, 1947. IV. 6. 1. o.

lehetőséget nyújtottak Hekus Döncinek az öltözőkbe való feltűnés nélküli bejutáshoz – kirobbantói kivétel nélkül fasiszta provokátorok voltak.

A társadalmi kontextus szempontjából a Ferencvárosi Torna Klub helyzete abban az időszakban valóban unikálisnak volt mondható, mivel 1945 után fasizmus vádjával vizsgálatot indítottak a klub ellen, amelyet az addigi vezetés feloszlata követett. Egyben a klub radikális átalakítását tervezték. Az újságíró Peterdi Pál becsületos, jóra való emberként festi le Horváth Ödönt, a személyigazolvány jogos tulajdonosát, ám oknyomozó cikkében ez az igazolvány mégiscsak megerősíti és bizonyítja Hekus Dönci bűnöző és fasiszta mivoltát.

Hekus Dönci, akinek a neve a pesti tolvajnyelvben a későbbiekben az elvetemült bűnöző szinonimájává vált (Zolnay & Gedényi 1996), csupán egy példa arra, hogy az országos média miként próbálta háttérbe szorítani a bűnözés vagyon elleni motivációit a személy elleni erőszak hangsúlyozása érdekében. Az 1950-es évek idején a bűnözés médiabeli reprezentációjában a fenti, engelsi gondolat megfordítása volt érzékelhető, ahogy ez Hekus Dönci esetén is látható. A fenti gyilkosságokkal összefüggésben álló jelzők kétségtelenül figyelemfelkeltők, közönségcsalogatóbbak, mint a „sorozatbetörő” megnevezés, ám a fenti esetben mégis egy filmhíradóról beszélünk, nem egy fikciós közönségfilm beharangozójáról. David Bordwellle szemben, aki a mozgókép műfaját valamiféle önálló szövegalkotás steril fogalmaként képzelte, az althusseri elképzelés (lásd Richards 2010), miszerint minden film politikai célú, érthetőbbé teszi a filmhíradó szövegének célzatosságát. A magyar filmművészet a későbbiekben is adózott Louis Althussernek, mikor a *Tanú* című szatírban az öreg pap egy köztörvényes bűncselekmény esetén kijelentette, hogy: „Minden politika, fiam.”⁴

Ebben az írásban én mégis elsősorban a köztörvényes bűnözők médiareprezentációjára összpontosítok, így nem foglalkozom az államhatalom részéről hangsúlyosnak tekintett kollektivizálással, államosítással összefüggésben álló kriminalizált cselekményekkel. Az államhatalmi szervek ideológiai percepciójának köszönhetően a társadalmi tulajdon különböző formái, az állami vagy a szövetkezeti vagyon ellen természetesen hagyományosnak tekinthető, a magyar jogrendszer által korábban ismert bűncselekményeket is el lehetett követni, mint a csalás, a rablás, a sikkasztás, illetve a hanyag és a hűtlen kezelés. Ám három új bűncselekmény a szovjet jogrendszerből került át a magyarba: a károkozás, a szabotázs és a diverzió. Az első kettő a gazdasági rend megsértése hanyagságból vagy szándékos okból, az utóbbi a gazdasági helyzet szándékos megakasztását takarta. Mindegyik közös jellemzője, hogy ezeket „ellenforradalmi célból” (Papp 2010: 3) követik el.

A szervezett bűnözés megjelenési formái

Az alábbi szövegben viszont csak anyagi érdekből elkövetett vagyon elleni bűncselekmények szervezettségét vizsgálom a média szempontjából. Hekus Dönci esetében is csak annyiban emeltem ki az ideológiai olvasatot, amennyiben a köztörvényes bűnözők elleni harchoz a médiának szükségeltetett valamilyen reakciós múlt felmutatása.

Bócz Endre és Lakatos János (2008) szerint a szervezett bűnözés mint probléma az államszocialista időszak jogalkotói és jogalkalmazói között két időszakban merült fel. Először az 1940-es évek végén az olyan személyeknek köszönhetően, mint Hekus Dönci. Peterdi Pál (1984) oknyomozó újságcikkében megjegyezte, hogy a nyomozóknak a rendőrgyilkosság miatt a budapesti alvilág tippekkel segített Hekus Dönci elfogásában. Ugyanebben az időszakban a vetköztetők és a háborúból megmaradt teherautókkal, fegyverekkel fosztogató csoportok miatt alakították meg az R-csoportot (Razzia-csoport). A rendőrség e különleges egysége nem csupán az erőszakos, vagyon elleni bűncselekményeket elkövető hálózatokat próbálta feltárni és elfogni, hanem a kiterjedt feketézés révén jól szervezett tippadó és orgazda hálózatot is (Fóti 1980). Másodszor a korszak végén, az 1980-as évek elejétől érhető tetten a szervezett bűnözés kialakulása és hatékony működésének újbóli kialakulása. Jellemző módon az 1940-es években létezett R-csoporthoz hasonlatos új szervezeti egységet vetnek be ekkor, 1981-ben: a Budapesti Rendőr-főkapitányság különleges feladatait ellátó úgynevezett akcióalosztályt, amelyben bűnügyi nyomozók és közrendes járőrök ellenőrzik a szórakozóhelyeket, autópiacokat és egyéb helyeket, „a főváros minden, bűnügyi szempontból neuralgikus pontján” (Szabó 1986: 13). A szervezet élére kinevezett Kruzslíc József alezredes a vele készült interjúban minden módon kerüli

⁴ Bacsó Péter: A tanú (1969), <http://www.youtube.com/watch?v=NgdJCLwD4Zo> (17:41 perc) (utolsó letöltés: 2015. XI. 11.).

a szervezett bűnözés létező valóságának elismerését, ugyanakkor saját alosztályának legitimitásához szükséges volt, hogy a szervezett bűnözői csoportok legalább jövőbeni veszélyét kellően konkrétan és jól kitapinthatóan körül tudja írni. A társadalmi szükségszerűség és a szocialista államberendezkedés vívmányainak megőrzését diszkurzív szempontból az egyéni attitűdöknek a bűnözésben játszott szerepének hangsúlyozásával próbálta kijátszani. Így a dolgozni nem szerető emberek fogalmával próbálta leírni azt a kört, amely felelős „az orgazdaságtól a csalásig, a rablástól a lányok »futtatásáig«, mindenért (Szabó 1986: 13). Ez a bűnözői társaság azonban már túllép az alvilág fogalomkörén, és konspiratív célú társaságai, titkos játéktársaságai révén kapcsolatba hozható a szervezett bűnözéssel. Az államszocialista Magyarországon az alvilág és a szervezett bűnözés léte egymástól részben elkülöníthető fogalmi teret jelöl ki, mivel az alvilág elsősorban a deprivált társadalmi közegben megnyilatkozó együttműködési háló, amelyből a hivatalos álláspont szerint nem akarnak (Szabó 1966), a szociológiai kutatások szerint pedig nem tudnak kitörni (Nemes & Szelényi 1967). A szervezett bűnözés viszont olyan tudatos kooperációt jelent, amelyet nem lehet csupán a társadalmi helyzet „elmaradottságában” felfedezni, mivel az állami szervek ellenőrzési képességeit tudatosan kijátszó, konspiratív módon együttműködő, hierarchikusan felépülő szervezetről van szó. Ezeket a korszakban csak Amerikában „tudták” felfedezni a szakértők (Katona 1969). Ennek köszönhető, hogy az 1960-as évek közepén Budapest főkapitánya, Sós György a magyar alvilágot visszaszorulóban lévő (Szabó 1966), de még létező valóságként írta le, amelynek már nincsenek olyan szimbolikus helyei, mint a Tisza Kálmán tér (a későbbi Köztársaság tér) vagy az Egreserdő (a későbbi József Attila lakótelep), de még működnek. Viszont Katona Géza (1969) ügyész a szervezett bűnözést kizárólag az amerikai maffia által kézben tartott imperialista országok gazdaságában látta burjánzni.

Ádám Zsigmond (1984) rendkívül figyelemfelkeltő, *Reszkess Alvilág!* című visszaemlékezését Dr. Bíró Sándor rendőr ezredes kissé nosztalgikus ízű előszava vezet be, amelyben leszögezi: „...reménykedve emlegették a nevét [ti. az R-csoportét] az egyszerű, nyugalomra vágyó pestiek és reszkette az alvilág sötét elemei” (Ádám 1984: 6). A késő Kádár-korban kiadott könyvben az alvilág csak az 1940-es évek végi állapotok miatt létezhetett, de az ellenfele már akkor is az „önkéntes, áldozatkész, politikailag szilárd, fizikailag erős, a saját árnyékuktól nem félő” (Ádám 1984: 6) rendőrnymozók voltak. A sajtóban és a rendőri visszaemlékezésekben ennek a korszaknak az alvilági figuráit szinte kivétel nélkül fasisztának vagy a háború okozta társadalmi-gazdasági problémákat kihasználó rablóknak tekintették. A szentesi rendőrkapitányt meggyilkoló fegyveres csoportot is először „fasiszta banda garázdálkodása”-ként⁵ jellemezték, ám egy hónappal később kiderült, hogy a Magyar Kommunista Párt Csongrád megyei titkára, Dadi Imre adott a gyilkosságra megbízást; a hitelesség kedvéért saját kalapját is átlövette a felbérelt „R” gárda⁶ tagjaival.⁷

1. kép: Magyar Nap, 1947. szeptember 5.

Maga Ádám Zsigmond (1984) ír le egy történetet, amikor az igazoltatni kívánt kiskereskedő család az R-csoport teherautóját próbálta lerázni. Miután a rendőrök utolérték őket és elkérték az irataikat, a vezető kezdett megnyugodni. Ádámék kérdőre vonták, hogy a lámpa villogtatására és a levegőbe lövés mint jelzés hallatán miért nem állt meg. A rémült sofőr arra hivatkozott, hogy azt hitte, fasiszta rablókkal van dolga. Ádám megemlíti, hogy ez első évben rengeteg gondjuk volt abból, hogy nem rendelkeztek jól felismerhető rendőrautóval.

Ebben az időszakban a napilapok a lakosság megnyugtatóására rendszeresen közöltek képeket a razziákról (lásd az 1. képet).

A Magyar Film Iroda megbízásából Adorján Dezső több képet is készített a csoport működéséről. A legtöbb képaláírás ilyen és ehhez hasonló szövegeket tartalmazott: „A szervezett alvilág felszámolásának érdekében létrehozott »R« csoport tagjai magyar és szovjet járőrökkel együtt razziáznak a Városligetben.”⁸ A képeknél rendkívül fontos volt, hogy a képaláírásoknak megfelelően láthatóak legyenek a magyar mellett a szovjet rendvédelmi szervek tagjai is.

⁵ Gyilkos merényletet kíséreltek meg Dadi Imre képviselő ellen. *Magyar Alföld*, 1946. II. 24. 1. o.

⁶ Önkéntes kezdeményezés, a munkásörtség egyik előképe.

⁷ Beismerő vallomást tettek Lakos gyilkosai. *Szentesi Lap*, 1946. III. 24. 1. o.

⁸ Adorján Dezső: Rendvédelmi szervek – „R” csoport – Razzia a Városligetben. 1947. VII. 29., <http://www.europhoto.eu.com/heux/?detail=1&sog1=mtiFMAFI19473300013> (utolsó letöltés: 2015. XI. 11.).

Az igazoltatásokról készült fotókon a szovjet társhatóság tagjai ugyanúgy személyi igazolványokat ellenőriztek, mint magyar kollégáik. A képek azt kívánták sugallni, hogy a szovjetek nem ellenőrizték a magyarok munkáját, hanem segítettek, részt vettek benne. Az ilyen esetekről megörökített fényképeken a legtöbbször egyszerű szimmetria volt megfigyelhető. Ha a kép bal oldalán a magyar rendőrtiszt elemlámpával a kezében az igazoltatott elé állva ellenőrizte az okmányokat, akkor a fotó jobb oldalán a szovjet rendőr ugyanígy tett.

A fényképek szinte kivétel nélkül éjszaka készültek, ezért a fotót készítő mellől valószínűleg valamilyen extra fényforrást vagy vakut kellett használniuk az újságíróknak. A fényforrás alkalmi beállításának egyik bizonyítéka, hogy a fent említett képarányhoz illeszkedő szimmetriát betartó szovjet és magyar tisztek az előállított prostituáltak társaságában inkább rajtakapott kuncaftoknak, mintsem tiltott kéjelgés miatt előállított foganatosító hatósági személyeknek látszanak.⁹ A Városligetben készült képek készítésének oka elsősorban a prostitúció ottani virágzása volt, illetve az úgynevezett „forró holmik” (a pesti tolvajnyelvben a frissen lopott értékek) elrejtésére, átadására biztonságosnak látszott a kivilágítatlan földterület. A képek spontán helyzeteket kívántak bemutatni, az akció közbeni állapot megjelenítésére törekedtek, de a spontaneitást a képen szereplők pózolósa mégis hiteltelenné tette.¹⁰

A háború után szinte azonnal, 1945. szeptember 15-én életre hívott gazdasági rendőrség három évig, vagyis a koalíciós időszakban Villányi András vezetésével a főváros területén működő feketepiac felszámolását kapta feladatául, aminek jelentőségét az évek során növekvő ügyszám is igazolta, ugyanakkor az államosítások idején kényelmetlenné vált volna a működésük legitimitása (Molnár 2010), így az R-csoport és a későbbi akcióosztályhoz hasonlóan az 1945 után rövid ideig létező Gazdasági Rendészeti Osztály (GRO), majd 1947-től Gazdasági Rendészeti Ügyosztály (GRÜ) csak 1984-ben jelenik meg újra a Budapesti Rendőr-főkapitányság részeként, mint Gazdasági Rendészet. Moldova György a *Bűn az élet...* című szociografikus alkotásában mutatta be a széles közönség számára e szervezet működését, ám látszólag apologetikus munkájából szépen kiderül, hogy a szerző teljes mértékben tisztában van vele, hogy az idegenforgalom növekedése és a második gazdaság erősödő jelenléte miatt a devizagazdálkodás megsértését, a csempészet és a vámorgazdaság elkövetését úgy kellene nyomoznia a fenti szervnek, hogy azt az ügyszám folyamatos növekedése, a védőügyvédek informális érdekeltiségei és a szakértők korlátlan alkalmazhatósága teljes mértékben ellehetetlenítik (Moldova 1988). Az 1940-es és az 1980-as évek között viszont semmilyen szinten sem jelenik meg a szervezett bűnözés mint társadalmi probléma. A korabeli média és az igazságszolgáltatás kommunikációja alapján a Kádár-korszak első évtizedei össze sem hasonlíthatók az 1940-es évek végén tapasztalt bűnelkövetői valósággal. Ugyanakkor a magyarországi média és a rendőrség elfogadta a bűnözés tényét, sőt ebben az időszakban a televízió is elkezdett magyar krimiket bemutatni.¹¹

Az államszocialista krimik jelentősége

A média mellett a kriminológusok is konstatálták, hogy a szocialista társadalomban is létezik bűnözés. Az 1960-as években az NDK társadalomkutatói a *Rudiment-Theorie*-vel magyarázták ezt. Buchholz, Hartmann és Lekschas (1966) ideologikus megközelítése szerint csupán a korábbi, kapitalista társadalmi rendszer átkos hagyatéka a bűnözés, illetve a még a nem eléggé fejlett emberek viselkedésének zavarára vezethető vissza. Az elmélet első fele, amint ez a későbbiekből is kiderül, azért volt problémás a magyar viszonyokra vetítve, mert az 1970-es évek végén létrejövő hazai szervezett bűnözés hálózatának tagjai már az államszocialista kor gyermekei voltak.

A médiában fikciós formában sokkal gyakrabban dolgoztak fel olyan eseteket a játék- és a tévéfilmek, amelyekben az elkövetés módja valamilyen viselkedésbeli zavarra utal. Az ilyen ügyeknél is megfigyelhető volt a K. Horváth Zsolt (2010: 97) által információelvonásként megnevezett jelenség, amely szerint „a korlátozott kommunikáció, a szimulált nyilvánosság ugyanis pont azt érte el, hogy a magyar társadalom túlinterepretealta ezeket az eseményeket”. Szöllősi György csepeli munkás esete talán az egyik legjellegzetesebb viselkedészavar. A férfi nyugati diplomatának adta

⁹ Adorján, *ibid.*

¹⁰ Adorján, *ibid.*

¹¹ 1981-ben a *Pogány Madonnával* indultak útjukra az Ötvös Csöpi-filmek, 1983-tól pedig a *Linda* című sorozatot kezdte vetíteni a Magyar Televízió.

ki magát, így ismerkedett meg nőikkel. Végül – saját elbeszélése szerint – a lelepleződés elkerülése érdekében, egy másik esetben bosszútól vezérelve két nőt is megölt (Bodor 1965). Az ügy politikai kényességét éppen az jelentette, hogy egy átlagos csempeli munkás az imperialista hatalmak kiszolgálójának, külföldi diplomatának adta ki magát, ráadásul sikerrel. K. Horváth (2011: 93) megfogalmazása szerint az ügy „felkorbácsolta a társadalmi képzeletet”, ezért készülhetett belőle regény, tévéfilm, majd musical is *Jó estét nyár, jó estét szerelem!* címmel.

A máig megoldatlan hírhedt bűntényt, a meggyilkolt Labancz Anna ápolónő esetét a Belügyminisztérium együttműködésével adaptáltak a *Kántor* című tévésorozat egyik epizódjába olyan formában, hogy a rendőrkutya sikeres szimatának köszönhetően végül leleplezték az elkövetőt. Az előzőtől eltérően a Labancz-ügy mégsem képezte a magyar kriminalisztikai tananyag részét, mivel sikertelenül zárult a nyomozás.¹² Mégis, mindkét esetben fontos K. Horváth (2010: 97–98) értelmezése, amely szerint az „információmegvonás, -csepegtetés tehát nem belenyugvással jár, hanem a társadalmi képzelet felszításával”. A bűnügyeket feldolgozó filmek, irodalmi művek átértelmezték a történeteket, és mind a mai napig ébren tartják a képzelőerőt.¹³

A fenti bűnügyek és médiareprezentációik mégsem jelentettek különösebb veszedelmet az államszocialista korszak ideológiájára nézve, hiszen mindkettőt különös, individuális esetként lehetett értelmezni, amely nem a szocialista rendszer hibáinak vagy problémáinak tulajdonítható. A nyugati világról álmódó Szöllősit is be lehetett állítani „hisztériás típusú személyiség”-ként, akinél a „fantáziadús hazudozás, nagyvási mánia és eshetőleges szadista hajlam ismerhető fel” (Bodor 1965: 169).

Viszont teljes más a helyzet, ha a bűnözést társadalmi jelenségként kezeljük, amely „az adott létfeltételekhez normálisan kapcsolódik, értelmes és racionális, mert problémamegoldó és szükségletkielégítő, az egyén és környezete közötti »anyagcsere« lehetséges változata, eszközcselekménye” (Szabó 1980: 115). Különösen fontos ez az olyan bűnügyek esetében, amelyeknél az államhatalom szorosabb vagy lazább szerveződésű hálózatos együttműködést detektál, mert itt alternatív racionalitás és kooperáció jelenik meg az állami és a piaci szférával rivalizálva. Konkrét feladatmegosztással és az ebből fakadó informális alá- és fölérendeltségi viszonyokkal működő szervezetek esetében, amelyek gazdasági – egyértelműen profitszerzési – célból működnek és tagjaik részben vagy teljes egészében a szervezettel kapcsolatos tevékenységükből élnek, egészen más típusú bűnözésről beszélhetünk. Ha a tagoknál szélesebb körre is kiterjed a bűnözői tevékenység, és a működésben szerepet játszanak az általuk használt, felhasznált kliensek csoportjai, ahogyan azt az 1940-es évek második felében a média által bemutatott ügyeknél, például Hekus Döncinél láttuk, felmerül a szervezett bűnözés, az alvilág létrejöttének problémája.

Ám ezt az alvilágot már nem lehet ideológiai címkével hatástalanítani, politikai ellenségként felmutatni a médiában majd 40 évvel a második világháborút követően. Ráadásul ezek a csoportok nem törekszenek az állami kontroll megszerzésére, hanem úgy kívánják befolyásolni az állami kontrollintézményeket, hogy látszólag a kontroll sértetlen, működése továbbra is szabályszerű marad.

A magát nyugati diplomatának kiadó gyilkos és a rejtélyes Labancz-bűnügyben a politikai hatalom teret engedett fiktív magyarázatoknak. A következőkben azt szeretném bemutatni, hogy egy olyan kényes téma esetében, mint a szervezett bűnözés, szó sem lehetett efféle eljárásról, azaz „a szocialista ember” képzelete nem szállhatott szabadon. Egészen más módszereket vetett be a rendőrség: információközlés mellett dokumentarista eszközökkel az elképzelések és a vágyak „felszítása” helyett a képzelet „felitására” törekedett.

Presztízserők harc, avagy a proletárbűnözők forradalma

A BM ORFK Bűnügyi Csoportfőnöksége 1982. január 11-étől saját hatáskörébe vonta a korábban a Budapesti és Pest Megyei Rendőr-Főkapitányságok által vezetett lakásbetörési ügy nyomozását. Ugyanezen év november 1-jén be is fejeződött az úgynevezett Presztizs-ügy nyomozati szakasza. A bűnügy 85 vádlottját a következő években jogerősen

¹² Szöllősi esete részleteiben elérhető volt a rendőrtiszt képzésben résztvevőknek (lásd Bodor 1965).

¹³ Erre példa Asperján György *Labancz Anna-gyilkosság* című regénye (2006); Szöllősi estében pedig az Imagine Budapest nevű tematikus városnéző túrákat szervező csoport alvilági sétája, lásd internetes elérhetőség: <http://www.origo.hu/kultura/20110919-hires-budapesti-bunesetek-spanga-pal-szollosi-gyorgy-pesti-jassz-ledererne.html> (utolsó letöltés: 2015. XI. 11.).

elítélték: 170 bűncselekményt bizonyított az elkövetőkre az ügyészség, ebből 147 rendbeli betöréses rablást, illetve ezzel összefüggésben okirathamisítást, jogtalan külföldre utazást, gépkocsilopást, lőszerezéssel való visszaélést és orgazdaságot (Tonhauser 1983).

Pintér Sándor (1983), az ügy egyik nyomozója a Belügyi Szemle számára „Egy bűnszövetség felszámolása” címmel egyrészt megírta a nyomozás menetét, másrészt az ügy kronologikus követése lehetővé tette, hogy képet kapjon az olvasó, elsősorban a szakmabeli arról, miként jöhettek létre az állami kontroll kijátszásával több milliós vagyonok az államszocialista Magyarországon.

Tonhauser László, az ügyért felelős nyomozócsoport vezetője visszaemlékezései szerint az 1970-es évek végétől megnövekedett a személyi tulajdon elleni bűncselekmények száma, különösen a lakásbetörések:

„A helyszínek nyomszegények voltak. Az okozott kárérték is a sokszorosára emelkedett, egy-egy betörésnél nem volt ritka a 4–5–10 milliós kár. A felderítés lehetetlenné vált. Ha egy-egy esetben sikerült is gyanúsítottat produkálni, az begubózott, nem volt hajlandó szóba állni a rendőrséggel” (Tonhauser 1999: 100).

Tonhauser értelmezésében új típusú bűnelkövetési mód honosult meg Magyarországon. A módszeressé váló elkövetők biztos információk alapján dolgoztak. A felderítés ellehetetlenülését a bűnözői hálózatok megerősödése okozta. Amennyiben a csoport egyik tagját elfogták vagy egy részlegesen a hálózathoz kapcsolódó személyt letartóztattak, családjaikat pénzzel, csomagokkal látták el a többiek. A hozzátartozókon keresztül pénzzel vagy más eszközzel továbbra is segítették azokat, akik lebuktak, így egyebek mellett jó ügyvédet biztosítottak minden tag és érintett számára (Pintér 1983).

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának (MSZMP KB) adminisztratív ügyekért felelős titkára, a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály (KAO) vezetője, az igazságügyi miniszter, a legfőbb ügyész, a belügyminiszter, illetve a legfelsőbb bíróság elnöke egy nem nyilvános keretek között működő, valamint pozícióiknál fogva kiterjedt informális hatalommal rendelkező tanácsot működtetett 1957-től egészen a rendszerváltásig. Praktikus megoldássá vált, hogy a különböző állami szervek vezetői, mint az igazságügyi és a bűnüldöző hatóságok, valamint az állampárt képviselői közötti együttműködés ezen a fórumon keresztül jöjjön létre.

A Koordinációs Bizottság havi rendszerességgel ülésezett bűnügyi és igazságszolgáltatást érintő aktuális kérdések kapcsán. Az 1983. február 7-én tartott ülés második napirendi pontja szerint Szilbereky Jenő, a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke tartott tájékoztató jelentést „a sokvándlottas [sic!], kiemelkedő jelentőségű büntető ügyekben [sic!] az időszerűség megvalósításának akadályaival kapcsolatos tapasztalatokról”.¹⁴ A tájékoztató jelentés a Presztizs-ügy miatt született meg, Tonhauser (1983) visszaemlékezései szerint a belügyi vezetés csak a nyomozás lezárulásáig támogatta a szervezett bűnözésre vonatkozó elképzeléseiket, és az emiatt létrehozott nyomozócsoportot is feloszlatták az ügy végeztével. A tájékoztató jelentés ennek szellemében még a „bűnszövetség” kifejezést is kerülte, noha az a korszak jogi szabályozása szerint a bűncselekmények szervezett elkövetését jelenti.¹⁵ Ehelyett a jogilag legneutrálisabb „sokvándlottas” fogalmat használta a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke. Szilbereky Jenő ennek a sajátos fogalomnak az alkalmazásával próbálta indokolni, hogy a nagy volumenű ügyeknél az időszerűség meg kellene valósítani, ami lényegében az ügyek tárgyalásának rövidítését célozná.

A bizottság elfogadta a jelentést, valamint négy pontba szedte a jövőbeni terveket. Az első pont szerint a sokvándlottas ügyeket már a nyomozati szakban elkülönített ügyekre kell bontani, hogy így kerülhessenek bíróság elé. Értelmezése szerint ez a záloga annak, hogy az eljárás ne ütközzön más nehézségekbe. Ezeket pontosan nem nevezi meg, de implicit módon jelzi, hogy politikai szempontok miatt is elengedhetetlen ezen ügyek gyors és gond nélküli befejezése.

¹⁴ Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről készült emlékeztető, http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf (utolsó letöltés: 2015. XI. 11.).

¹⁵ „Bűnszövetség akkor létesül, ha két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik” 1978. IV. törvény, IX. fejezet: Értelmező rendelkezések 137. § 6.

Ugyanakkor az ügyek éppen a nagyságrendük miatt állnak ellen a egyszerűsítő, standardizáló elvárásoknak, amit a bizottság is érzékelhetett, feltehetően ezért kérte a Legfelsőbb Bíróság és a Legfőbb Ügyészség vezetőjétől, hogy parlamenti beszámolójukban ne térjenek ki túl részletesen ezekre az ügyekre. Az elkülönítésnek köszönhetően a bünszervezetek tagjainak együttműködése és érdekközössége a jogi percepció szempontjából csupán viszonylagos érdekekhez kapcsolódó hasonlóságokká válik.

A második pont szerint ha semmilyen formában sem lehetséges a monstreügyek szétdarabolása, akkor minden esetben öttagú bírói tanácsnak kell eljárnia az ilyen típusú ügyekben. Az e mögött meghúzódó cél szoros összefüggésben áll a harmadik, C ponttal, miszerint az Igazságügyi Minisztériumnak vizsgálnia kell, van-e lehetőség a bíróságok ítéletszerkesztési gyakorlatának, módszereinek egyszerűsítésére. Magyarán amennyiben nem úszható meg egy nagy bünszervezettel kapcsolatos bírósági ügy, azt érdemes minél előbb lefolytatni és ítéletet hozni. Ez azért fontos, hogy a médiának kevesebb ideje legyen az adott ügyre.

A negyedik és egyben utolsó pont rendkívül talányos: „Az eljáró szervek vezetői kísérik figyelemmel a nagyterjedelmű [sic!] ügyek elintézését és biztosítsák az időszerűséget.”¹⁶ Amennyiben a két tagmondat között logikai kapcsolat van, úgy a figyelemmel kísérés mint ellenőrzés célja feltehetően az időszerűség biztosítása. Ez pedig nem más, mint a bünszervezetben, de jogilag csak bünszövetségben elkövetett bűnelkövetéses ügyek lehető legrövidebbre zárása.¹⁷

A napirend végén felsorolják, pontosan hogyan is lehet ezt elérni. A hosszadalmas nyomozati eljárások, tehát a bizonyítási szakasz lerövidítése kulcsfontosságú kérdés. A terjedelmes vádiratok lerövidítése döntő, hiszen a hatóságok részéről „úgyis minden egyes ügyben tapasztalható a túlbizonyításra való hajlam”.¹⁸ Feltehetően a szöveg írója nem volt tisztában azzal, hogy amit kritikának szánt, az sokkal inkább implicit dicséretnek tűnik az olvasó számára. Továbbá a védőügyvédek hajlamosak elhúzni az ügyeket, ez ellen fel kell lépni, ahogy „a több ezer oldalas vádiratok, illetve több száz oldalas ítéletek”¹⁹ is feleslegesek.

Az igazságszolgáltatás részéről a szervezett bűnözéssel kapcsolatos társadalmi képzetek felszítását megakadályozó fő taktika egy preventív elképzelés, miszerint az állampolgár lehetőleg ne is értesüljön ilyen típusú ügyek létezéséről.

A tájékoztató jelentéshez kapcsolódó egyik utolsó megjegyzés szerint javítani kell a munkakapcsolatot a bűnüldöző szervek alacsonyabb beosztású vezetői és az igazságszolgáltatás más ágaiban dolgozók, a bírák és az ügyészek között. A megjegyzés oka nagy valószínűséggel Tonhauser László, a Presztizs-ügyért felelős vezető volt, aki az eset értelmezése miatt a nyomozás során többször is összetűzésbe került a belügyi vezetőkkel. Elkötelezetten állította, hogy létezik magyar alvilág, amit a politikusok tagadtak (Tonhauser 1999). Az államvédelmi hatósággal is komoly ellentétek alakultak ki, amikor államérdekre hivatkozva egy-egy gyanúsított eljárás alá vonását akadályozták meg. Az említett konfliktusok vezettek oda, hogy a magyar szervezett bűnözés prominens alakja megszólalt a nyilvánosság előtt.

Tonhauser visszaemlékezéseiben hangot adott annak a feltételezésének, hogy az államvédelem egyes vezetői támogatták ezeket a bűnözői hálózatokat annak érdekében, hogy külföldiekkel kapcsolatos információkhoz jussanak hozzá (Tonhauser 1999). Az államvédelem egyik tisztje a későbbiekben a jó kapcsolat helyreállítása érdekében hivatalos formában engedélyezte a nyomozócsoportnak, hogy az egyik nagyvilági életet élő tippadót elfoghassák. Azonban Tonhauser nem bízott a segítségnyújtásban, így határozottan kért erre a személyre. A gyanúsított a hivatalos irat átvétele után néhány órával Ausztriába akart távozni. A férfi elfogását követően minden kihallgatáson részt vettek az elhárítás tisztjei. Az egyik ilyen alkalommal a gyanúsított megkérdezte, mennyi esélye lesz a tárgyaláson. Tonhauser azt válaszolta, annyi, mint „Szálásinak a főtárgyaláson”. Tonhausert az államvédelmi tiszték bepanaszolták a belügynél.

A rendőri vezetőket az is zavarta, hogy a Tonhauser által vezetett nyomozócsoport vizsgálódott abban az ügyben is, vajon az áldozatok, károsultak miként jutottak több milliós értékeikhez. A kétes, más, korábbi bűncselekményekből származó vagyonok eredetére a rendőri vezetők a nyomozást már nem kívánták kiterjeszteni.

¹⁶ Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről készült emlékeztető, http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf (utolsó letöltés: 2015. XI. 11.).

¹⁷ Jogdogmatikailag a bünszervezetet a bünszövetségtől az választja el, hogy az előbbi több, szervezeten elkövetett cselekmény esetén áll fenn, így rendszeres jövedelmet biztosít a bűnelkövetőknek, az utóbbi viszont csak egy vagy két szervezeten elkövetett bűncselekmény esetén áll fenn.

¹⁸ Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről készült emlékeztető, http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf (utolsó letöltés: 2015. XI. 11.).

¹⁹ Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről készült emlékeztető, http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf (utolsó letöltés: 2015. XI. 11.).

A fenti rendőri vezetői utasítások Tonhauser visszaemlékezése szerint inkább politikai megfontolásból születhettek, ám hivatalosan ez a nyomozás elhúzódásának megakadályozása érdekében adott technikai utasítás volt. Tonhauser (1999: 111) szerint:

„Tekintettel arra, hogy az ügyvédek mindent megtettek annak érdekében, hogy akadályozzanak bennünket – engem nyolcszor jelentettek fel a katonai ügyészségen – szerettem volna viszonzni a kellemetlenséget. Az egyik gyanúsított, akit becsapott az ügyvédje, megszólalt.”

Az írásban a magyar szervezett bűnözés kialakulásáról tett nyilatkozatát a fenti bosszúságok miatt jelentette meg a Belügyi Szemlében „Szervezett bűnözés?” címen.

A magyar alvilág egyik prominensének médiabeli megjelenését Tonhauser fenti értelmezése szerint az igazságszolgáltatásban dolgozók elégtelen, illetve a felderítést hátráltató magatartása okozta.

Tonhauser, a bűnözők világának őrzője

A lejeune-i elképzelés, az önéletrajzi paktum szerint a címdalon szereplő név, ez esetben Tonauser László, valamint a szövegben, illetve a fenti idézetekben szereplő egyes szám első személy közötti összhangot az olvasó maga teremti meg (Lejeune 1989). A visszaemlékezés hiába íródott a rendszerváltást követően, a K. Horváth Zsolt értelmezése szerint az információt megvonó, illetve csepegtető mechanizmus révén működésbe lépő túlinterpertálási szándék nem ismeri (f)el a köztörténeti határpontokat, hiszen számára azok nem tisztázzák, inkább csak bonyolítják, új jelentésréteggel ruházzák fel a már meglévő értelmezést.

Ha ennél a pontnál beemeljük a foucault-i diskurzuselméletet (Foucault 1991), akkor a visszaemlékezésben szereplő első szám első személy valójában egy olyan diskurzus részese, amelybe a túlinterpertáló szándékoknak megfelelően inkább belekerült, és anélkül formálja, alakítja ezt a diskurzust, hogy annak létrejöttéhez, valamint létéhez egyértelmű viszonya lenne – legalábbis a saját szövege alapján (lásd Carlson 2010). A politikai és a hivatali titkok, összeesküvések túlbujánzása, az igazságszolgáltatás szervezett bűnözéshez fűződő viszonya, illetve az államvédelmi hatóság és a politikai vezetés titkolt összefonódásai olyan diszkurzív világot hoznak létre, amelyben Tonhauser írása hiába támaszkodik saját tapasztalataira, írásos dokumentumokra, a szövegében szereplő nevek, fogalmak önmagukban hívószavak, és túlmutatnak az írásban szereplő jelentésükön.

Az önéletrajzi paktum egyik oldalán szereplő teljes tulajdonnév a továbbiakban valami többre reflektál, mint amit egyes szám első személyben narratív konstrukcióban Tonhauser László elmond és értelmez. Így az önéletrajziró autonómiájának agóniáját olvashatjuk a könyv lapjain, anélkül, hogy a szerzője tudna róla:

„A Tonhausert a kilencvenes években hallottam a tévében, ahogy a szervezett bűnözésről beszél, de nem igazán lehetett tudni mi igaz belőle, mígnem a kétezres évek elején a Miniszterelnöki Hivatalba összehívtak minket, több mint ötven büntetőjoggal, kriminológiával foglalkozó szakembert, és közölték... ma is emlékszem a számra, hogy 57 szervezett bűnözői csoport van. Magamban az első kérdésem az volt, hogy akkor eddig mi a faszt csináltak?”²⁰

²⁰ Interjú Dr. Lőrincz József nyugalmazott büntetés-végrehajtási dandártábornokkal, egyetemi docenssel. Készítette: Bezsenyi Tamás, 2014. I. 18.

A fenti interjúrészlet a túlinterpertáló, összeesküvésre hajló diskurzussal szemben a hivatalosnak tekinthető, intézményesült gondolkodási módra szolgált példát. A „nem igazán lehetett tudni, mi igaz belőle” részlet megvilágító erejű abból a szempontból, hogy a Tonhauser visszaemlékezéseiben szereplő feltételezések, elképzelések nem információcsepegtető szándékuk miatt maradtak kifejtetlenek, hanem a bizonyíthatóság hiányában. Tonhauser (1999: 110) még a legvalószínűbb, de bizonyíthatatlan kapcsolódásokat is inkább humorba csomagolja: „Mit tesz isten, aznap este értesítettek, hogy az őrizetbe venni tervezett személyünk (ti. a fentebb említett tippadó, akit az államvédelem engedélyezett elfogni) ki akar lógni az országból.” Foucault-i értelemben a diskurzus teszi lehetővé, engedi meg az önmeghatározást. Viszont ebben az esetben, az államszocialista és a rendszerváltás utáni médiaviszonyok között felvethető a kérdés, hogy a szerző által megírt alanyi pozícióból a diskurzus megváltozása miatt mennyi látszik.

Foucault *A diskurzus rendje* (1991) című művében kijelenti, hogy a diskurzus valamely kijelentésének szintjén az igaz és a hamis nem önkényes vagy erőszakos. Viszont más szinten, ha feltesszük a kérdést, vajon az igazságvágyunk miként változott, akkor „valamiféle kizáró [...] rendszer körvonalait látjuk”. Amennyiben tehát történetileg nézzük az igazság kérdését, lehetséges a kizáró eljárás. Foucault szerint ennek a legközvetlenebb jele a tilalom, a kimondás tiltása. Feltevésem szerint az államszocialista időszak mediájában az információcsepegtetés által gerjesztett túlinterpertáló mechanizmus miatt a *kimondás ténye helyett egyre nagyobb hangsúlyt kap a kimondás hogyanja*. Lassan a kontextus sugallja a tabut, amíg a tabu önmagában kizáródik és láthatatlan marad, addig az attribútumai a médiában megjelenhetnek. Vagyis a befogadói oldal percepcióját igényli a tabu meg(s)értése.

Az 1980-as évek elején Tonhauser a „Kék Fény” című tévés bűnügyi magazin egyik állandó szakértője volt. A Presztizs-ügy egy-egy érdekesebb szeletét meg is lehetett mutatni a szélesebb nézőközönségnek, mint például a bérelt autókkal végrehajtott a betörést, vagy a tíz milliót érő fogásokat. A magyar szervezett bűnözés valóságára utaltak ezek a történetek, anélkül, hogy a műsorvezető egyértelműen megfogalmazta volna a hazai szervezett bűnözés létének a lehetőségét. A ki nem mondottság viszont lehetővé tette, hogy a televízióban is bemutatható volt az egyébként létező szervezett bűnözés egy-egy tevékenységének részlete. A szervezett bűnözés kialakulásának történetét viszont a nézők ilyen széles rétegét elérő médiafelületen nem lehetett bemutatni.

Ugyan a Belügyi Szemle szűkebb, szakmai médiaszintér, a cím („Szervezett bűnözés?”) végén szereplő kérdőjelre itt is szükség volt. A cikk első néhány bekezdésében Tonhauser összefoglalja a Presztizs-ügy jelentőségét. Minden gyanúsítottól megkérdezték, mi a véleménye a szervezett bűnözésről, létezhet-e ilyen Magyarországon. J. R. gyanúsított véleményét magnóra rögzítették, a szerző szerint az elkövető „válaszainak az összegzése jól szemlélteti a bűnözői álláspontot” (Tonhauser 1983: 49). Ez a kitétel a későbbiekben komoly támadási felületet szolgáltatott, főként a cikkekre reagáló védőügyvédek részéről. Történeti szempontból viszont megítélhetetlen, vajon mennyiben változtatott a szövegen Tonhauser. Feltehető, hogy kevésbé, máskülönben a szervezett bűnözés tényét inkább tagadni igyekvő rendőri vezetők rá tudtak volna mutatni a ferdtések, a hazugságok konkrét helyeire.

J. R. szerint Magyarországon már létezik szervezett bűnözés, de még nem érte el minden szempontból azt a szintet, amit az emberek maffiatevékenységnek gondolnak. Az átlagemberek tudásának és szempontjainak a beemelése arra utal, hogy a szervezett bűnözésről való gondolkodás még a bűnelkövető részéről is a nyugat-európai, amerikai filmek és könyvek által sugallt képen alapul. Különben miért lenne fontos szempont a magyar szervezett bűnözés megítélésénél, hogy mit tartanak annak az átlagemberek, hacsak nem a hétköznapi filmes és irodalmi tudás a megítélés alapja?

A betörésekkel kapcsolatban vannak részletes információi. „A betöréseknél például [...] kijelölik az elkövetőket és biztosítják az alibiüket arra az időre, amíg a bűncselekményt végrehajtják” (Tonhauser 1999: 49). A szervezett bűnözés vagyon elleni bűncselekményekre fókuszáló vezetői hiányoznak a mondatból. Az általános vagy régebbi nyelvtani kifejezéssel élve rejtett alanyként háttérben maradó vezetőkről a későbbiekben sem tudjuk meg, vajon azon túl, hogy kijelölik az elkövetőket és segítik az alibi biztosítását, milyen pozícióval rendelkeznek a hálózatban. Jól kiépített orgazdahálózat vásárolja fel az értéktárgyakat, valamint gyorsan reagáló csapat felel a bizonyítékok eltüntetéséért.

A szervezett bűnözés fenntartásában nagy szerepet játszanak a védőügyvédek. J. R. állítása szerint ez nem csupán az ő véleménye, a „nagymenő srenkesek” (Tonhauser 1983: 49) ugyanígy vélik. A srenkes a börtönszlangban a „srenkel”, azaz „betör” ige főnévi alakja, jelentése betörő (Szabó 2008: 194). A kiskapukat kihasználó védők jogilag, a formai szabályrendszert követve szabályosan járnak el. Olyan trükköket alkalmaznak, amelyekkel „zsákutcába lehet juttatni a nyomozást” (Tonhauser 1983: 49). A rendőrtiszt maga is elismerte, hogy többek között a védők viselkedése miatt jelentette meg az elkövető vallomását, így a nagymenő srenkesek véleményének hozzájárulása mint megerősítő gesztus

fontos lehetett a szöveg szerkesztésénél. Az elkövető hozzát teszi, hogy az ügyvédi tudásnak komoly pénzbeli értéke van, így az ilyen ügyekkel foglalkozó jogászok óriási haszonra tesznek szert.

„Én részt vettem az úgynevezett alvilág életében. Vannak olyan kapcsolataim, amelyek személyes baráti – idézőjelbe téve a barátit – kapcsolatok voltak, így egy és más a tudomásomra jutott” (idézi Tonhauser 1983: 49). Ebben az idézetben szereplő „úgynevezett” szintén az átlagember filmes és irodalmi tapasztalata alapján válik *úgynevezett* alvilággá, viszont a nyugati szervezett bűnözéssel való, számára is jobbára feltételezéseken alapuló összehasonlítással szemben a hazai pálya révén a beszélő tisztában van az átlagember tapasztalatával és annak magyarországi valós megfelelőjével. A baráti szó idézőjelbe tétele azt feltételezi, hogy az illegalitás világában kialakított kapcsolatokat a formális munkahelyi kapcsolatokhoz hasonlóan inkább a közös érdek és munka kötötte össze, mint az ezen túlmutató összetartozás érzése. A bűnelkövető romantikája helyett a jól szervezett informális világ realitása rajzolódik ki a gyanúsított elbeszéléséből.

Az 1970-es években kvarcórák, farmerok és egyéb státusszimbólumnak vagy luxuscikknek tekinthető tárgyak csempészéséből több csoport meggazdagodott, az elítélt elbeszélése szerint főként a Keleti pályaudvar körül dolgozó valutakereskedőkkel együtt. A feketekereskedelem fellendülését követően a csempészecsoportok már nem érték be a százas tételek tízezer forintos haszonnal való továbbadásával, hanem a félmillió profitot jelentő üzleteket kezdték preferálni.

Az 1970-es évek végére

„...a menő nepperek, kiskereskedők és mások, akik részt vettek ebben, olyan komoly anyagi háttérre tettek szert, ami már ingerlő volt. Közben felnőtt egy korosztály, akiknek nem jutott ebből [...] ha ezeknek ennyi van, és nem tiszta úton jutottak hozzá [...] csak úgy lehet megszerezni, ha kiraboljuk őket” (Tonhauser 1983: 49).

J. R. lényegében összefoglalta a Kádár-kori informális, illegális világ osztálykonfliktusát, amelyet képletesen szólva bűnöző proletárok forradalmi rablássorozata változtatott meg. A forradalmi változás internacionalista vonulata is jelen volt, mivel a nyugati országokban élő disszidensek együttműködtek ezekkel a szervezett bűnözői csoportokkal. Az elrabolt ékszerek és műkincsek felvásárlópiacát elsősorban nyugatiak jelentették, az összekötő személyek pedig főként disszidensek voltak. A gyári munkások nem kapcsolódnak ehhez az informális világhoz, viszont a második gazdaságban élő és dolgozó kiskereskedők és maszekok már rendelkeznek olyan pénzösszegekkel, hogy műkincsekbe vagy legális boltokba és üzletekbe fektethessék a pénzüket. Ezeket keresztül lehet az illegálisan szerzett vagyont tisztára mosni.

J. R. elmondása szerint megközelítőleg ötven-hatvan ezer ember él és dolgozik a magyar alvilágban, amiből öt-tíz ezer, eltérő informális hatalmi háttérrel rendelkező személy a vezetője valamelyik hálózatnak. A szellemi szabadfoglalkozásúakkal és a második gazdaság különböző szereplőivel együtt közel százezer ember érdekelt a magyar alvilág működtetésében.

A Balaton-környéki üdülőhelyek, illetve a budapesti éjszakában ismert, kialakult prostitúciós hálózattal rendelkező szórakozóhelyek egyaránt megfelelő terepet szolgáltattak arra, hogy a szervezett bűnözői csoportok találkozzanak és kapcsolatokat építsenek. A gyanúsított vallomása szerint a fent említett idézőjeles baráti kapcsolatok éppen ezeken a helyszíneken születtek. A szórakozásra, a státusszimbólumok bemutatására lehetőséget adó üdülő- és szórakozóhelyek egyben piacokként is működtek, ahol a szereplők között létrejövő új adásvételi vagy munkakapcsolat különböző illegális cselekményekben valósult meg. A kialakuló érdekszövetségek a lebukás után sem szakadtak meg, hanem a hálózat szabadlábban lévő tagjai támogatták a büntetésüket töltők családját. A lebukottak meghatározott ügyvédi körből szereztek maguknak védőt. A hivatalos honoráriumon túl, szóbeli megállapodás alapján a betörésekből szerzett bevételnek átlagosan egyötödét adták át az ügyvédeknek munkadíj fejében, ami magában foglalta az adott büntetőügyben ellátott védelmet és az elkövető egyéb, a börtönön kívüli ügyeinek intézését.

J. R. értelmezésében az ügyvédek a betörés részesei, hiszen a zsákmány nagysága alapján részesülnek díjazásban. A család támogatása azt jelenti, hogy van már egy komoly törzstőke, amelyhez szükség esetén hozzányúlhatnak,

illetve egyfajta fizetett szabadságként a család ellátására ugyanúgy hangsúlyt helyeznek, akár egy szociálisan érzékeny, erős szakszervezeti háttérrel rendelkező munkahelyen.

A gyanúsított beszámolóját követően Tonhauser külön kiemelte, hogy a „vezéregyéniségek érdekében folyamatosan [...] azonos védőügyvédek jártak el” (Tonhauser 1983: 51). Az iménti idézet is jól illusztrálja Tonhauser erkölcsi szempontú megközelítését, hiszen számára az azonos védő jelenléte a többszöri bünelkövetés után azt implikálja, hogy az ügyvéd nem az ártatlan személy igazát kívánja bizonyítani, hanem az aktuális bűncselekmény következményeit szeretné csupán csökkenteni. A magyar alvilág úgynevezett bűnözői internacionalizmusára jellemző, hogy az ügyvédi díjazásokat sok esetben külföldi átutalással fizették. Az egykori zárkatársak hamis tanúzásra és alibi biztosítására való rábírása megszokott mechanizmusként működött. Az üzleti tárgyalásaikat meghatározott szórakozóhelyeken tartották, ahol bejárattott törzsvendégnek számítottak, és ha telefonon kereste őket valaki, a pincér gyakran úgy kiáltotta el magát: „Valamilyik betörő menjen a telefonhoz” (Pintér 1983: 100).

A közveszélyes munkakerülés vétségének elkerülése érdekében kiskereskedőket, maszekokat fizettek le, akik papíron foglalkoztatták őket. A későbbiekben olyan szerződéses üzleteket béreltek, ahol ez már nem is volt probléma, mivel házas társuk vagy más munkavállaló végezte a munkájukat. A szerencsejáték és egyéb fényűző, sok pénzt megmozgató szenedvényeik kiélése érdekében IBUSZ-lakásokat béreltek, így a külföldiek között nem volt feltűnő az általuk költött pénz (Pintér 1983).

A bűnözők lényegében függetleníteni tudták magukat a lakosság általános gazdasági-társadalmi helyzetétől, valamint az ezzel összefüggő problémáktól. Azt is mondhatjuk, hogy saját hazájukban kvázi-külföldiként tudtak élni. A magyar szervezett bűnözés létrejötté és ennek körülményei pontosan jelzik, hogy a szükségletek kielégítésének ugyancsak léteztek az állam által nem felügyelt szinterei. Ezek közé tartozott például a Bosnyák téri (László-Bencsik 1987), valamint más, szinte teljesen illegális formában működő piac, ahol a kereskedelem révén a hasznot a korábbi, polgári korszak műkincseibe fektetve a pénz konvertibilis valutaként működött. Az államszocialista hatalom számára láthatatlan és ellenőrizhetetlen hálózat profitszerzését nem befolyásolta az ország gazdasági állapota. Teljesítési mutatóit, illetve működését fenn tudta tartani tagjainak börtönbe kerülése esetén is.

Csiba István vezérőrnagy és Bodor Endre alezredes (1983) ugyanennek a Belügyi Szemle-számnak az első írását jegyezte „A szervezett jellegű bűnözés megnyilvánulásai a fővárosban” címmel. A szervezett bűnözés létezésének elismerése helyett úgy állították be a dolgot, hogy csupán szervezeten elkövetett bűncselekmények történtek az utóbbi években, olyan sorozatbetörések, amelyeknek nincs hosszú távú következményük. A szerzők a betörések rablásokat is a szocialista modernizáció nem kívánt mellékjelenségének tekintették. Felfogásuk szerint a teljes foglalkoztatottság, a házfelügyelői rendszer megszüntetése tette részben lehetővé az ilyen cselekmények elkövetését. Úgy vélik, az életszínvonal emelkedése miatt megnövekedő üdülési időszakok és a hétvégi telkek vásárlása jelenti a további kockázati tényezőt. A tanulmány egyáltalán nem veszi figyelembe a magyar szervezett bűnözői hálózatok második gazdaságban rejlő anyagi hátterét, valamint figyelmen kívül hagyja, hogy az esetek többségében a betörők pontosan tudták, mit keresnek: megbízható tippek alapján konkrét értékekre csaptak le. Azaz szó sincs a szocialista életszínvonal emelkedése okán megnövekedő szezonális bűncselekményekről.

A két hónappal későbbi számban Balla Péter bíró „A tippadás jogi megítéléséről” című szövegében már azt boncolgatta, hogy az elmúlt években saját bírói tapasztalata alapján észlelte a bűncselekmények szervezetségét, tényleges bizonyításának nehézségeit, ezzel összefüggésben pedig az olyan, jogi értelemben láthatatlan elkövetők megjelenését, mint például a tippadók, akik állítása szerint bűnsegédeként és felbujtókként egyaránt részt vállalnak a bűncselekmény előkészítésében is (Balla 1983).

A következő év tavaszán a Presztizs-ügyben érintett védőügyvédek indítottak támadást Tonhauser László ellen. A szervezett bűnözés helyett ők szervezett hangulatkeltést véltek felfedezni az elkövető véleményének nyilvánosságra hozása mögött (Horváth et al. 1984).

Véleményük szerint a rendőrsízt ügyes újságírói fogással a gyanúsított nézőpontjaként tünteti fel a sajátját: „Egy hencegő bűnöző hihetetlenül választékos, jól megfogalmazott vallomását idézve teszi személytelenné mondanivalóját” (Horváth et al. 1984: 50–52). A „hencegő” jelzővel való leírása burkolt utalás a vallomást tevő hazug mivoltára. Vallomásának kifinomult minősítése implicit módon jelzi, hogy nem az ő szavairól van szó. Fentebb már említettem, hogy Tonhauser úgy vezeti be a J. R-től származó idézetet, mint válaszainak összegzését. Cikkük további mondataival nyomatékosítják, hogy itt feltehetően nem csupán kompilációról van szó, hanem tételes hazugságokról. Szóbeli

helyzetet idéző módon meglepetésként értékeli, hogy egy rendőrtiszt hisz a gyanúsítottaknak. A rendőri bizalom ilyen formája a szerzők szemében a bűnelkövetők oldalához közelíti Tonhauser, aki nem kételkedik a gyanúsított elmondásában, hanem még – igaz, saját munkatapasztalatai alapján – ki is egészíti, meg is erősíti azokat. Számon kéri a rendőrtiszten az ügyvédekkel szembeni negatív általánosításait, amelyeket a gyanúsított szájába ad. A cikkírók felületességére utal, hogy végig vizsgálóként hivatkoznak Tonhauserre, noha ő egész pályafutása során operatív tisztként dolgozott.²¹

Tisztában vannak vele, hogy Tonhauser erkölcsi szempontból ítéli el őket, mivel nem készítenek védencüket beismerésre. Véleményük szerint felesleges jogelméleti érveket sorakoztatni, elég azt az eljárásjogi alapelvet idézni, miszerint az ügyvéd jogosult minden legális eszközt bevetni a védelem érdekében. A szerzőhármás érvelése szerint az ügyvéd formailag csupán jogosult, de erkölcsi szempontból inkább arra kötelezett, hogy minden megengedhető eszközt bevetse: „A bűncselekmény elkövetésének tényét a nyomozóhatóságnak kell bizonyítania” (Horváth et al. 1984: 51). Ebben a kérdésben a rendőr és a védő közötti eltérő igazságok, igazságvágyak konfliktusa rejtőzik. A védőnek a cikk szerint nem feladata az objektív igazság feltárása, a nyomozó viszont kötelezett a megtörtént bűncselekmény feltárására. A látszólag erkölcsi kérdés mögött valójában az igazságszolgáltatási rendszerben a szervezett bűnözés miatt láthatóvá vált diszfunkcionalitás problémája húzódott meg. Hiszen az ügyvédek addig sem beszéltek rá védenceiket a beismerő vallomásra, viszont a szervezett bűnözés ilyen mértékű megjelenésével az addig működő és használható bizonyító eljárások csődöt mondtak, ahogy erre Balla Péter bírósági cikke is rámutatott a tippadók kapcsán. A nyomozók ezért semmi másban nem bízhattak, csak a beismerő vallomásokban.

A szervezett bűnözésről nyilvánítható nyilvánosság

A szervezett bűnözés körül kialakult vita időközben átlépett a folyóiratból a szélesebb értelemben vett közmédiába. Foucault diskurzuselmélete alapján már szó volt róla, hogy a szervezett bűnözés mint egy tabu attribútumai (óriási zsákmány, üzleti tárgyalások a szórakozóhelyeken, különböző autók használata) megjelenhettek a Magyar Televízió „Kék Fény” című műsorában. Ám a Belügyi Szemlében közölt cikket követően a tabu egyre nyilvánvalóbbá vált, egyre szélesebb kör kezdett reagálni rá. Az addigi működő mechanizmus, a tabu tételes tagadása és a kontextus révén való sejtetése értelmetlenné vált. A tabut kimondták, egyfajta határfogalommal vált.

A szervezett bűnözést tagadni szándékozó rendőri vezetők ezután más módszerhez nyúltak. A tabu fogalmát úgy kezdték el használni, hogy teljesen más kontextusba helyezték, amivel lényegében újradefiniálták a szervezett bűnözést mint határfogalmat. Az addig a tabut támogató, sejtető szövegek környezet helyett megpróbálták a médiában kiépíteni egy, a tabu lényegét kifigurázó kontextust. „Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia” címmel Martinkó Károly rendőrtiszt, a Magyar Rendőr című propagandakiadvány újságírója a Magyar Rádióban készítette el úgynevezett bűnügyi nyomozati anyagát.

Ernst Kantorowicz (1957) a középkori uralkodók halálának reprezentációjával foglalkozó, a király kettős teste-elméletének analógiájára a tabu kettős testéről beszélhetünk ebben az esetben. Tonhauser cikke mintegy a királyt ábrázoló apró kifaragott bábuként rövidtávon a tabut szimbolizálta (Ginzburg 2010), míg a Magyar Rádió egyik széles tömeget elérő, többször ismételt műsora a tabu hiányát jelentő üres királyi halottas ágyként a tabu létezésének hiányát mutatta fel.

„Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia” címmel készítette el Martinkó Károly az adás szerint bűnügyi nyomozati anyagát. A dokumentumjáték felvételére körülbelül két hónappal a Tonhauser-cikk megjelenése után került sor, majd 1983 decemberében mutatták be, és a rendszerváltás évéig több alkalommal ismételték.²² A dokumentumjátékban a bűnügyi eset szereplői szólaltak meg, sejtelmes zenére. „Az Angyal” című tévésorozat

21 Magyarországon már a 19. század második felében a nyomozati munka alapvetően két szintű volt. Az akkori előnyomozást és vizsgálatot *mutatis mutandis* fel lehet fedezni az államszocialista korszak operatív tisztjei által végzett felderítő munkában, akiknek gyanúsítottakat kellett kötniük a bűncselekményekhez, illetve a vizsgálók tevékenységében, akiknek a feladata annak bizonyítása volt, hogy a gyanúsított követte el a cselekményt.

22 Felvétel: 1983. X. 19; Szerkesztő: Borenich Péter; Rendező: Kelemen László; Első adás: B 1983. XII. 12 időpont: 18³⁸; Ismétlés(ek): 1983. XII. 29./K/17³⁰; 1984. XI. 12./B/17⁵⁹; 1986. V. 15./K/17⁰⁰; 1989. IV. 27./P/21⁰⁵.

először szerzői jogi problémák miatt nem az eredeti, Leslie Charteris által szerzett zenével mutatták be hazánkban, hanem a Martinkó Károly műsorában is hallható magyar átíratú melódiával.

A műsort fejezetekre osztották, az első a *tényállás* volt. Bejelentés érkezett a főkapitányságra, hogy egy békéscsabai családot megölnek, amennyiben nem fizet egymillió forintot. A rendőrtiszt szerint köztudott volt, hogy a megfenyegetettek jó anyagi helyzetben élnek. Több nyugati gépkocsival rendelkező, vásároló munkát folytató családról van szó.

„A megfenyegetett családfő” című epizódban az idős férfi meséli, hogy levelet kaptak karácsony előtt, „annyit írt, hogy ő Mickes Joe, a mafia főnöke [...] és amennyiben nem kap pénzt, egy cigány meg fog döglenni közülünk. Megijedtünk.” A lánya az unokájával együtt odaköltözött, a másik unokát pedig minden alkalommal felnőttek kísérték az iskolába. Attól tartottak, hogy valósággá válik, amit filmekben láttak, és elrabolnak valakit a családból.

„A rettegő családtagok” című részben a családfő felesége beszél arról, hogy az ablakhoz is félve mentek, elhúzva tartották a függönyöket, nehogy lelőjék őket. Biztosra vették, hogy fegyver is van náluk: „Nem vettem én ezt komolytalanul, mivel a tévében lássuk ezt a filmeket, onnan gondoltam, hogy ezt ő is megteszi [...] amikor a kutyák ugattak, mindnyájan kimentünk az udvarra, mert az utcaajtót nem lehet bezárni.” Feltehetően nem jól felszerelt házról van szó, ezt erősíti meg az elkövető későbbi vallomása is. A tévé által a nyugati világról sugallt kép teljes mértékben hatalma alá kerítette a családot. A levélben szereplő veszélyek nem tűntek nevetségesnek a televízióban látottakkal összevetve, inkább a filmekből vett jelenetek mint lehetséges példák változtatták meg a saját interpretációjuk a mindennapi eseményekről.

Tartottak tőle, hogy egy bandáról van szó, mert „ezek a maffiák többen vannak [...] öten... hatan”. Az egyik lány szerint mindenki legalább tíz kilót fogyott. „Olyan volt, mintha mindig lett volna itt valaki.” A lány szerint a szomszédok semmit se vettek volna észre, bármi történt volna, mert a házuk egészen az udvar hátuljában van: „Hiába álltunk kinn az utcán, senki még villanyt se gyújtott.” A lányok fenti mondata az állampolgárok közönyössége mellett felveti azt a kérdést is, hogy egy ilyen, a család számára veszélyes helyzetben a szomszédok a burkolt romaellenesség miatt nem foglalkoztak a családdal, vagy ők is féltek.

A „Csapda a magyar maffiafőnököknek” című részben a családfő elmeséli, hogy nem értették, miért nem festi be a haját őszre az egyik nyomozó, aki hozzá hasonló; ő a ruháját is odaadta volna, mert egy hivatalos személy mégis jobban tudott volna védekezni, mint ő. Az egész család biztos volt benne, hogy a találkozó helyszínén az elkövetők pisztolyt fognak a hátára, és el fogják vinni egy másik helyre, ahol könnyen agyonlőhetik. Végül a családfő vállalta magára, mert nem akarta, hogy a fiataloknak bántódásuk essen. A beöltözésre vonatkozó elképzelés szintén amerikai filmekben látott ötlet számonkérése volt a hazai bűnüldöző hatóságon.

„A zsaroló levelek” című részben megtudjuk, hogy az elkövető többes számban írt, sőt a levelek végén az egyik lány szerint három vagy négy aláírás is volt. Mindegyik különböző: „Egy szép, egy csúnya, és egy macskakaparás. Hát ebből is lehetett következtetni.”

„A kikötött kutya rejtélye” sejtelmes alcím mögött csupán arról volt szó, hogy egy éjszaka egy férfit, majd később egy karóra kikötött kutyát láttak. Ez a rész egyrészt alátámasztja a babonás hit jelenlétét, másrészt a levél miatt az addig hétköznapiak látszó tapasztalatok átértelmezését.

„A színes betűk titka” című részben a családfő elmeséli, hogy az első két levél újságból kivágott betűkből lett összeállítva. Az öreg férfi azóta se nyugodt, véleménye szerint ezt egyedül otthon nem tudta megcsinálni az elkövető. Ehhez szerinte komoly baráti társaságra és nyugalomra volt szüksége. A szerkesztők talán a családfő tudatlanságát kívánták azzal alátámasztani, hogy hosszan idézték az idős embert, aki komoly szellemi munkaként állította be a betűk kivágását és egymás mellé ragasztását.

Az „Előkerülnek a kések” című alfejezetben a család férfitagjai szólaltak meg. Állításuk szerint ők kevésbé féltek, mert mindenkinek a keze ügyében volt kés vagy más védekezésre alkalmas eszköz. A félelmet az táplálta, hogy nem tudták, hány emberről van szó. „A letartóztatás” című részből derül ki, hogy az utolsó, harmadik levelet az elkövető postán adta fel, Mezőmgyeren. A nyomozók könnyen elkapták már ott.

A gyanúsított édesanyja szerint a gyereke nagyon jó fiú, de romantikus lelkületű és nagyon sokat olvas. Főként krimiket nézett a moziban is. Anyja szerint az lehetett a baj, hogy nem keresett magának barátokat, mert ha velük megbeszéli, akkor ők lebeszéltek volna. A fiúnál hétszáz forint volt akkor is, amikor letartóztatták. Nem volt anyja szerint neki arra szüksége, inkább csak a hecc kedvéért csinálta.

Az enyhítő körülmények összeszedésére is az édesanya vállalkozott, aki hangsúlyozza fia gyávaságát, illetve ember- és állatbarát mivoltát. Szegény, idős asszonyok megsajnálja volt, át is adta gyakran a helyet nekik a buszon. A matematika miatt nem erőltették az iskolát, ezért sikerült elhelyezkednie a postán. A gyanúsított apja nem tartja magát elfogultnak, de szerinte erre a fia képtelen lett volna, nem is érti igazán az egész helyzetet, hiszen állítása szerint a TSZ-ben is segített neki paradicsomot szedni. Mindkét szülő a rendes, dolgos gyerek toposzával próbálta gyereke magatartását bemutatni. Az apa a fiú által elkövetett bűn eredőjét nem annyira gyerekében, mint inkább a bűnözésre fókuszáló média jelenségében találta meg. Lényegében az apa véleményét lehet úgy interpretálni, hogy a jól kidolgozott, valóságosnak mutakozó médiatermékek megzavarták a szocialista és a kapitalista valóságot nehezen szétválasztani tudó fiát.

„Az olvasás hátrányai” című részben az apa mindent a maffiakönyvek többszöri elolvasására vezet vissza. A feleségével együtt idézték fel, az inkriminált könyvet: *Nem egyformán fizet a maffia*. A könyv valódi címe pontosan: *A maffia nem egyformán fizet*. Nicholas Gage tényfeltáró könyve az amerikai olasz maffiáról szól, a szerző szociális elköteleződése, baloldali beállítottsága²³ okán is rendkívül lesújtó képet fest a korszak kapitalista világáról. Olyan tételmondatok szerepelnek benne, mint: „A maffiózó Amerikában a férfiúi felsőbbrendűség legfőbb képviselője” (Gage 1974: 141).

Az apa nehezményezte, hogy a fia, az elkövető vacsora után megfürdött, és azonnal olvasni kezdte a könyvet. Hiába kérelték szülei, hogy ha már egyszer elolvasta, akkor minek kezdi újra. Édesanyja szerint csak ők foglalkoznak a fiúkkal, senki más. Reménykedtek benne, hogy az új munkahelyén, a postán majd változik a helyzet. A rádióadás idején abban bíznak, hogy a börtönből kikerülve talán a KISZ a szárnyai alá veszi. A kortárs csoport hiányának problémájára a megoldást az anya az állampárt ifjúsági szervezetében látja. A műsor alatt semmilyen politikai indíttatású mondat vagy elgondolás sem szerepel, itt az anya feltehetően az automatikusan kialakuló emberi kapcsolatok hiányát egy formális szervezet teremtette kapcsolati hálóval kívánná ellensúlyozni.

„Hát ennyire látszik, hogy mennyire zöld, éretlen, amikor a táviratot feladta, tudnia kellett, hát ezzel dolgozik, hogy a feladó szerepel rajta.” Édesanyja szerint a fia csak viccnek szánta, az apa ezzel vitába száll, mert a fiuk a második levélben megjelölte a helyet és az időpontot, ahol átveszi a pénzt. Habár mindketten féltik a fiukat, a műsorban vannak ehhez hasonló részek, ahol a fiuk tudatlanságában megegyező szülők burkoltan vitába szállnak fiuk tettének céljával kapcsolatban.

A maffia magyar szindikátusának előzetes letartóztatásban lévő „főnöke” 1966-ban született, közepes eredménnyel végezte el a nyolc általánost, majd egy szakközépiskolában kétszer bukott meg az első osztályban. Ekkor került a postára távirat-kézbesítőnek. „Elkezdtem olvasni maffiás könyveket, és a végén már annyira beleéltem magam, hogy kíváncsi lettem [...] hogy Magyarországon valaki elhiszi, hogy létezik maffia. Én azt hittem hülyeségnek veszik.” Az első levélben bemutatkozott mint a maffia magyar szindikátusának feje, és pénzt követelt. A második levélben megnevezte a helyet és az időt. Azért választotta a Sajtos családot, mert korábban vitt már nekik száz forintos utalványt:

„Ekkor láttam egy fából épült deszkakerítést, egy sárból épült házat, meg egy szekrénylábát, meg egy rossz Zsigulit. Ebből gondoltam, hogy ők rendes cigányok lehetnek, mert összegyűjtik a pénzt. Őket választottam, mert csak őket ismertem.”

Állítása szerint nem tudta, hogy gazdagok-e vagy szegények, de ahol laknak, az alapján inkább szegények lehettek. Az utolsó mondata az idézet formában értelmetlennek hat, hiszen mint levélkézbesítő több családot ismer. Ha viszont kiegészítjük a mondatát azzal, hogy „őket választottam, mert [a cigányok közül] csak őket ismertem”, már értelmet nyer. A fiúnak a megrémített család anyagi helyzetére vonatkozó állításait kétségessé teszi, hogy – mint az adás elején megtudtuk – a család több nyugati kocsival rendelkezik, és a városban jó anyagi helyzetben élők tartják őket.

Nem ment el a megadott helyre, a megadott időben, mert elaludt. Ezután adta fel a harmadik táviratot postán. Újabb helyet és időt jelölt meg a pénz átadására. A táviratokat kezelő nő a postán elolvasta, de ő nem foglalkozott

²³ A munkások kizsákmányolásáról, a gyermekmunka embertelenségéről szóló baloldali kritikát tartalmazó cikkek szolgáltak példaképpül az ő szervezett bűnözéséről szóló cikkeinek, lásd Gage (1974).

vele. A későbbiekben jöttek érte a nyomozók. Kétséges, mennyire tekintette heccnek, ha a következő levelében is a pénz átadására szólította fel őket.

„A kedélyek megnyugszanak... vagy mégsem” című résszel zárul a műsor. A családfő egyfelől nyugodt, hogy a fiú börtönben van, másfelől az egész család nyugtalan. Nem lehetnek biztosak benne, hogy vannak-e társai. A lányuk szerint a Derrickben is ilyen típusú ügyeket látott. Az adás végén az apuka felkiált, hogy a leginkább a kis Sandokant, a másfél éves unokáját félti. A műsor a családtagok tudatlanságának minél teljesebb megmutatásával igyekszik egyrészt a magyar szervezett bűnözés képét viccként felmutatni, másrészt a roma áldozatok felhasználásával azt is érzékelteti, hogy ilyen lehetetlen, nonszensz helyzetet csak ezek a tudatlan, műveletlen emberek hihetnek el. Akik pedig ezt gerjesztik, hasonlóan buták lehetnek.

Martinkó Károly műsora – túl azon, hogy tagadni kívánja a szervezett bűnözés létét – durva diszkurzív eszközökkel a magyar romákat állítja ki, mint akik ebben egyedül hinni képesek. Tonhauser László évekig dolgozott „cigányvonalon” (vagyis feltehetően romák által elkövetett bűncselekményekkel foglalkozott). Saját visszaemlékezése szerint is sokan tartották őt a romákkal túl jó viszonyt ápoló rendőrnek, aki adott esetben támogatja is őket. Martinkó kritikája egyben cinikus formában reagált arra is, hogy miért hihet Tonhauser a szervezett bűnözés létében. Ugyanakkor felveti annak a lehetőségét, hogy amennyiben lehetséges szervezett bűnözésről beszélni, az csak a romák között valósulhat meg. A korszakban a „cigánybűnözés” kiemelt jelentőségű bűnügyi feladatkört jelentett, amivel a Belügyminisztérium II. Főcsoportfőnökségének 1-es és 2-es osztálya foglalkozott. Ennek keretében „T”-lakásokat működtettek, és egyéb operatív adatszerzési módszereket is alkalmaztak a „cigánybűnözés” ellen (Majtényi & Majtényi 2012: 88–91), amelyet konspiratív, a többségi társadalomtól elzárkózó, csoportosan megvalósított bűnözésként azonosítottak.

Martinkó Károly Tonhauserhez hasonlóan az „alvilág egy prominensét” szólaltatta meg. A Presztizs-ügy gyanúsítottjának nyilvánosságot kapó, a magyar alvilág létrejöttéről tett vallomása tabusértő volt. Az erre adott pró- és kontra reakciók a tiltott fogalmat a médiában elbeszélhető határ felé lökték. A rádióműsor inkább a tabu transzformálását segítette elő. A tabu elismerése más kontextusba helyezve az emberi butaság és hiszékenység példajaként merült fel. A mezőmegyeri postás ötletével, hogy vajon bárki hisz-e Magyarországon szervezett bűnözésben, a médiában nem tiltottként jelent meg, hanem olyan lehetetlen helyzetként, amelynek a pusztá létére utaló jelek is nevetésre adnak okot. A komolyan vehető veszély nevetést kiváltó valószínűtlenséggé alakult át az 1980-as évek első felének magyar médiájában.

Irodalomjegyzék

- Ádám Zsigmond (1984): *Reszkess, alvilág! (Bűnügyi történetek az R-csoport életéből)* Budapest: Népszava Lap- és Könyvkiadó Vállalat.
- Asperján György (2006): *Labancz Anna-gyilkosság*. Budapest: Aspy Stúdió.
- Balla Péter (1983): A tippadás jogi megítéléséről. *Belügyi szemle*, 11. sz., 55–57. o.
- Bócz Endre & Lakatos János (2008): *A kriminalisztika egyes aktuális elméleti kérdései*. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola.
- Bodor Endre (1965): *20 év a nép szolgálatában – Élet elleni bűncselekmények*. BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség.
- Buchholz, Erich & Richard Hartmann & John Lekschas (1966): *Sozialistische Kriminologie*. Berlin: Staatsverlag der DDR, Berlin.
- Carlson, David (2010): Autobiography. In: Miriam Dobson & Benjamin Ziemann (ed.): *Reading Primary Sources: The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*. London & New York: Routledge.
- Csiba István & Bodor Endre (1983): A szervezett jellegű bűnözés megnyilvánulásai a fővárosban. *Belügyi Szemle*, 9. sz., 3–9. o.
- Foucault, Michel (1991): A diskurzus rendje. *Holmi*, 6. sz., 868–889. o.
- Fóti Andor (1980): *Itt az R-csoport*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Gage, Nicholas (1974): *A maffia nem egyformán fizet*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

- Ginzburg, Carlo (2010): Reprezentáció – A szó, az eszme és a dolog. In: Carlo Ginzburg: *Nyomok, bizonyítékok, mikrotörténelem*. Budapest: Kijárat Kiadó.
- Buchholz, Erich & Bánáti János & Jacsó István (1984): Szervezett bűnözés vagy szervezett hangulatkeltés? Hozzászólás a Szervezett bűnözés? című cikkhez. *Belügyi Szemle*, 3. sz. 50–52. o.
- Kantorowitz, Ernst (1957): *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*. Princeton: Princeton University Press.
- Katona Géza (1969): *A láthatatlan birodalom*. Budapest: Minerva.
- K. Horváth Zsolt (2010): Ex occidente lux (Drang nach Westen). *Korunk*, 7. sz., 96–101. o.
- K. Horváth Zsolt (2011): A barbárokra várva (Drang nach Westen). *Korunk*, 3. sz., 90–104. o.
- László-Bencsik Sándor (1987): *Bosnyák téri színhjátékok*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Lejeune, Philippe (1989): *On Autobiography*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Nemes Ferenc & Szelényi Iván (1967): *A lakóhely mint közösség*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Majtényi Balázs & Majtényi György (2012): *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010*. Budapest: Libri.
- Marx, Karl & Frederick Engels ([1845] 1975): *Collected Works*. Vol. 4. London: Lawrence and Wishart Publisher.
- Moldova György (1988): *Bűn az élet... Ríport a rendőrökről*. Budapest: Magvető.
- Molnár János (2010): Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945–1948 között. *Múltunk*, 4. sz., 46–64.
- Papp István (2010): A Politikai Nyomozó Főosztály Mezőgazdasági (Szabotázs-) Elhárító Osztályának szervezettörténete, 1956–1962. *Betekintő*, 3. sz.
- Peterdi Pál (1984): Dönci sosem volt hekus. *Képes Sport*, január 12. 2. o.
- Pintér Sándor (1983): Egy bűnszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle*, 8. sz., 96–103. o.
- Richards, Jeffrey (2010): Film and Television: the moving image In: Sarah Barber & Corinna M. Peniston-Bird (eds.): *History Beyond the Text: A student's guide to approaching alternative sources*. London & New York, Routledge.
- Spiereburg, Pieter (2001): Violence and the Civilizing Process: Does it Work? *Longterm trends in violence / La violence dans la longue durée*, no. 2.
- Szabó András (1980): *Bűnözés – ember – társadalom*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Szabó Edina (2008): *A magyar börtönszöveg szótára*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Szabó László (1966): Bűn a fővárosban. *Budapest folyóirat*, június, 35–38. o.
- Szabó László (1986): Az akciócsoport. *Budapest folyóirat*, augusztus, 11–14. o.
- Tonhauser László (1983): Szervezett bűnözés? *Belügyi Szemle*, 9. sz. 48–52. o.
- Tonhauser László (1999): *Nem kérek bocsánatot*. Budapest: Totem Kiadó.
- Zolnay Vilmos & Gedényi Mihály (1996): *Budapest a fattyúnyelvben*. Budapest: Fekete Sas Kiadó.
- Vella, Stephen (2010): Newspapers In: Miriam Dobson & Benjamin Ziemann (eds.): *Reading Primary Sources: The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*. London & New York : Routledge.

Bezsenyi Tamás 1988-ban született, Budapesten a VIII–IX. kerületekben élt. Történelem-filozófia és társadalmi tanulmányok és kriminológia szakokon végzett az ELTE-n. Jelenleg történelem (ELTE BTK) és kriminológia (ELTE ÁJK) doktori hallgató. A szervezett bűnözést és a gazdasági típusú bűnözői hálózatokat kutatja a 20. századi Magyarországon.